

Jerzy Krzyszkowski

PRZEDMAŁŻEŃSKIE PERSPEKTYWY SUKCESU RODZINNEGO
MŁODZIEŻY MIEJSKIEJ

Kierunki rozwojowe socjologii młodzieży wskazują na ewolucję zainteresowań badaczy od subkultury młodzieżowej i niedostosowania społecznego młodych, aż po podejścia przypisujące pokoleniom wstępującym rolę podmiotu zmian społecznych. Adaptacja młodzieży do systemów społecznych i jej uwarunkowania w płaszczyźnie makrostrukturalnej rozpatrywane są jednak głównie na gruncie aktywności zawodowej młodych. Rzadko podejmowaną problematyką badawczą jest sfera prywatnego życia młodzieży, jej startu małżeńskiego i rodzinnego. Problemu tego, jak sygnalizują niektórzy badacze¹ nie podejmuje również socjologia małżeństwa i rodziny, skupiająca swą uwagę na związkach będących w późniejszych fazach pożycia rodzinnego.

Co roku ponad trzysta tysięcy młodych par zawiera związek małżeński, zakłada nową rodzinę. Od doboru partnerów w związku, od ich wzajemnego poznania i przystosowania, od zgodnych bądź sprzecznych wizji wspólnego życia zależy w dużym stopniu ich sukces małżeński i rodzinny, a więc i funkcjonowanie społeczeństwa, którego są członkami.

W Polsce rośnie liczba rozwodów. (w 1970 - 34,6 tys., w 1980 - 39,8 tys., w 1983 - 45,8 tys., w 1985 - 49,1 tys., w 1986 - 50,6 tys.), wśród których wiele jest rozpadów małżeństw młodych. Wskazuje to na niepowodzenie związku nieomal u progu jego istnienia. Niepowodzenia

¹ Np. M. T r a w i ń s k a, Obszary niewiedzy o rodzinie w Polsce, "Problemy Rodziny" 1981, nr 2.

życia małżeńskiego młodych ludzi, którzy, jak dowodzą tego wyniki badań, wybierają szczęście rodzinne jako podstawową orientację życiową, budzić muszą szczególne obawy o następstwa społeczne tego zjawiska.

Artykuł zawiera analizę wzorów i modeli² zachowań partnerów w fazie przedmałżeńskiej związku. Celem analizy jest ukazanie czynników wpływających na osiągnięcie sukcesu małżeńskiego, które tkwią w początkach związku.

Największy udział w badaniach sukcesu małżeńskiego posiadają socjologowie amerykańscy³. Wśród badaczy polskich próbę empirycznej analizy sukcesu małżeńskiego podejmowały M. Trawińska i M. Braun-Gałkowska. Teoretyczną analizą aspektów sukcesu małżeńskiego zajmował się m. in. J. Szczepański i L. Janiszewski⁴, wskazując na społeczno-kulturowe uwarunkowania tego typu badań.

Na rolę czynników działających w fazie przedmałżeńskiej szczególną uwagę zwracał C. Kirckpatrick, a na gruncie polskim M. Braun-Gałkowska. Autorka "Miłości aktywnej" wskazuje na dwa rodzaje czynników przedślubnych warunkujących powodzenie w przyszłym pożyciu:

- dojrzałość do małżeństwa,
- wybór współmałżonka.

Do tych dwóch elementów dodać należy, jak sądzę:

- przebieg okresu przedmałżeńskiego (tj. jego długość, formy kontaktów),
- stopień poznania i przystosowania partnerów,
- warunki materialne startu małżeńskiego,
- rolę rodzin pochodzenia partnerów (uwarunkowania środowiskowe).

Całość analizy opiera się o charakterystykę zbiorowości badanej z punktu widzenia przedstawionych powyżej czynników, a jej podstawę

² Pojęciami wzoru i modelu posługujemy się w znaczeniu, jakie przypisała im A. K ł o s k o w s k a, Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny, "Studia Socjologiczne" 1962, nr 2.

³ Zob. E. W. B u r g e s s, L. S. C o t t r e l l jr., Predicting Success and Failure in Marriage, New York 1939; E. W. B u r g e s s, P. W a l l i n, Engagement and Marriage, Chicago 1953 i in.

⁴ Zob. J. S z c z e p a ń s k i, Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1963, s. 156-167; L. J a n i s z e w s k i, Podejścia metodologiczne do badań nad sukcesem małżeńskim, [w:] Metodologiczne problemy badań nad rodziną, pod red. Z. Iyszki, Poznań 1980.

empiryczną stanowią badania zrealizowane w roku 1983, wśród nupturientów zamieszkałych na terenie m. łodzi. Ze zbioru zawierającego wykaz wszystkich zarejestrowanych w USC na terenie łodzi wyodrębniliśmy zbiorowość par spełniających trzy istotne dla nas warunki:

- 1) osoby, które nie ukończyły 30 roku życia,
- 2) osoby, które zawierały pierwszy raz związek małżeński,
- 3) osoby zamieszkałe na terenie m. łodzi.

Badaniami objęto ogółem 154 pary (308 respondentów). Dominowały wśród nich osoby w przedziale wieku 21-26 lat (73,4%), o wykształceniu średnim (43,2%), podstawowym oraz zasadniczym zawodowym (27,6%), pracujące w gospodarce społecznej (92%), określające się jako wierzące (61,8%), pochodzące z rodzin robotniczych (60,8%).

1. Dojrzałość do małżeństwa

Potrzebę dojrzałości do małżeństwa wśród zawierających związek podkreśla wielu autorów. Najczęściej wyróżnianymi rodzajami dojrzałości są⁵:

1) dojrzałość prawna - wiek niezbędny do zawarcia związku określony przez prawodawcę; na marginesie warto zauważyć, że wiek prawny zawarcia małżeństwa w Polsce (kobiety - 18 lat, mężczyźni - 21 lat) jest jednym z najwyższych w Europie⁶,

2) dojrzałość fizyczna - stopień rozwoju biologicznego, umożliwiający ojcostwo i macierzyństwo,

3) dojrzałość społeczna - głównie posiadanie pracy i możliwości samodzielnego utrzymania się,

4) dojrzałość psychiczna - zdolność do uczuć wyższych i myślenia realistycznego.

Wyniki badań, a także obserwacja potoczna, pozwalają stwierdzić, że młodzież nie osiąga równocześnie wszystkich wspomnianych rodzajów dojrzałości. Współczesna młodzież najszybciej osiąga fizyczną dojrzałość do małżeństwa. Akceleracja rozwojowa młodzieży, wywołuje jej

⁵ Taki podział dojrzałości stosuje M. Ziemska, Rodzina a osobowość, Warszawa 1980.

⁶ Zob. M. Kozakiewicz, Młodzież wobec seksu, małżeństwa i rodziny. Perspektywa europejska, Warszawa 1985.

wcześniejszą aktywność seksualną i równocześnie wydłuża okres "wy-czekiwania na małżeństwo", tj. czas dzielący wiek dojrzewania fizycznego od wieku prawnego zawierania małżeństw. Ocena biografii seksualnej nupturientów wskazuje na doświadczenia w tym zakresie, posiadane przez przyszłych partnerów małżeńskich. Zdecydowana większość (92,5%) miała już za sobą inicjację seksualną. Charakter doświadczeń seksualnych badanych wyraźnie różnicowała płeć - mężczyźni rozpoczynali wcześniej (mężczyźni - 33% przed 18 rokiem życia, kobiety - 15%) i mieli większą liczbę partnerek seksualnych (25% mężczyzn miało do pięciu partnerek przed ślubem, zaś 40% - ponad pięć partnerek). Jedynie dla co piątego mężczyzny przyszła żona była pierwszą partnerką seksualną, podczas gdy dla kobiet odpowiedni odsetek wynosił 51,3%.

Wcześniejsza aktywność seksualna młodzieży ma istotne znaczenie dla przyszłego życia małżeńskiego. Brak dojrzałości psychicznej partnerów podejmujących współżycie wpływa pośrednio (niepożądane ciążę, przymusowe małżeństwa) bądź bezpośrednio (motywacja seksualna zawarcia małżeństwa, tj. osiągnięcie statusu umożliwiającego własną aktywność seksualną) na sukces małżeński.

Analiza motywów małżeńskich wskazuje na uczucie do partnera jako podstawowy powód decyzji (95% badanych deklarowało miłość jako główny motyw wstąpienia w związek małżeński), co sugerowałoby ich dojrzałość emocjonalną. Z drugiej strony, informacje dotyczące liczby kobiet będących przed ślubem w ciąży (prawie co czwarta - 23,8% z badanych kobiet była w ciąży) pozwalają przypuszczać, że przynajmniej część z nich zawierała związek w sytuacji przymusowej, co każe kwestionować ich poczucie odpowiedzialności przy podejmowaniu współżycia, a w konsekwencji często decyzji małżeńskich.

Zdecydowana większość badanych pracowała zawodowo (92%), a część wskazywała na decyzję małżeńską jako bezpośredni powód podjęcia pracy. Pozwala to ocenić pozytywnie dojrzałość społeczną nupturientów.

Przedstawione wyniki badań dotyczące dojrzałości partnerów potwierdzają wyniki innych analiz socjologicznych dojrzałości młodych ludzi zawierających związek małżeński.

2. Dobór małżeński

Społeczne uwarunkowania wyboru współmałżonka określił Robert F. Winch w pracy "Mate Selection. A Study of Complementary Needs". Wprowadzając pojęcie "pola wybieralności" wskazał na szereg czynników położenia społecznego partnerów (rasa, religia, klasa społeczna, miejsce zamieszkania, wiek, wykształcenie), których podobieństwo determinuje dokonywane wybory. Teoria R. F. Wincha została przyjęta i potwierdzona przez późniejsze badania⁷. Analizy determinant doboru małżeńskiego prowadzone w Polsce⁸ potwierdziły występowanie podobnej prawidłowości w warunkach społeczeństwa socjalistycznego.

Nasze badania wskazują na utrzymywanie się tej tendencji wśród współczesnej młodzieży. Badane pary posiadały taki sam lub zbliżony poziom wykształcenia oraz przynależność społeczno-zawodową. Mężowie z wykształceniem wyższym (bądź niepełnym wyższym) wybierali w 2/3 przypadków (65,7%) żony o takim samym poziomie wykształcenia, a w co trzecim przypadku żony z wykształceniem średnim. Podobnie jednolite były pary z wykształceniem średnim, wśród których w blisko 2/3 związków partnerzy posiadali ten sam poziom wykształcenia.

Wśród pracowników umysłowych ponad 3/4 przypadków stanowiły pary o tej samej przynależności społeczno-zawodowej.

W badanej zbiorowości zdecydowanie przeważały małżeństwa zawierane w grupie rówieśniczej⁹ (68,8% nupturientów stanowili rówieśnicy). Wśród małżeństw nierówieśniczych zdecydowanie przeważały związki, w których starszy był mężczyzna (22,1% ogółu zbiorowości a 60,1% małżeństw nierówieśniczych).

Zasada doboru partnerskiego w oparciu o podobieństwo cech społeczno-demograficznych przyszłych współmałżonków stanowi istotny element wpływający na powodzenie związku, szczególnie w pierwszych fa-

⁷ Zob. m. in. K e r c k h o f f, Patterns of Homogamy in Mate Selection, [in:] Sociology of the Family, ed. M. Anderson, London 1971.

⁸ M. in. M. T r a w i ń s k a, Bariery małżeńskiego sukcesu, Warszawa 1977; W. W a r z y w o d a-K r u s z y ń s k a, Małżeństwa a struktura społeczna, Wrocław 1974.

⁹ Wiek rówieśniczy - maksymalna różnica wieku między partnerami do trzech lat.

zach jego trwania. Ułatwia ona proces przystosowania się osobowościowego partnerów.

Wysoka homogeniczność par nupturientów rodzi refleksje natury makrostrukturalnej. Homogamia jako prawo doboru małżeńskiego zapewnia reprodukcję struktury społecznej w jej istniejącym kształcie i eliminuje małżeństwo jako instrument zacierania różnic klasowo-warstwowych. Społeczność wielkomięjską charakteryzuje duży stopień zamkniętości, a tendencja ta wydaje się utrwalac¹⁰.

3. Okres przedmałżeński

Znaczenie dostatecznej długości okresu znajomości przed ślubem podkreślali m. in. E. W. Burgess, L. S. Cottrell, C. Kirkpatrick a wśród Polaków – M. Kozakiewicz i M. Braun-Gałkowska. Jak dowodzą dotychczasowe badania wśród par rozwodzących się znaczny odsetek stanowią związki, w których partnerzy znali się przed ślubem krócej niż pół roku¹¹. Wśród par niezadowolonych z małżeństwa czas znajomości przed ślubem jest w większości przypadków krótszy niż jeden rok, a nawet pół roku¹².

Prognozowanie szans osiągnięcia sukcesu małżeńskiego na podstawie analizy długości znajomości badanych przed ślubem pozwala na umiarkowany optymizm. Wśród par nupturientów czas trwania związku w połowie przypadków zawierał się w przedziale od 1 do 5 lat, a co czwarta para utrzymywała znajomość nawet przez okres dłuższy niż 5 lat. Jedynie 15% decydowało się zawrzeć związek małżeński po okresie krótszym niż 1 rok.

Procesowi poznania i przystosowania partnerów przed ślubem sprzyjała często również duża intensywność kontaktów, mierzona częstotliwością spotkań (94,3% badanych spotykało się ze sobą codziennie lub 2-3 razy w tygodniu) oraz formy tych kontaktów. Były to spotkania zarówno na płaszczyźnie zabawowej (uczestnictwo w zabawach w gronie

¹⁰ Por. W. Warzywoda-Kruszyńska, op. cit.

¹¹ M. Kozakiewicz, Małżeństwo niemal doskonałe, Warszawa 1973.

¹² M. Braun-Gałkowska, Psychospołeczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa, "Roczniki Nauk Społecznych" 1976, s. 59-74.

rówieśniczym, którego członkami byli narzeczeni) jak i na płaszczyźnie aktywności zadaniowej (wspólna nauka, wzajemna pomoc w pracach domowych, przygotowania do ślubu i przyszłego małżeństwa).

Przebieg okresu przedmałżeńskiego ze względu na formy kontaktów i wzory zachowań realizowanych w związkach pozwala wyodrębnić dwie fazy znajomości:

1) okres "chodzenia ze sobą", kończący się uznaniem partnera za stałego i decyzją małżeńską młodych (odpowiada mu tradycyjny termin "zaloty"),

2) okres rozpoczynający się uznaniem partnera za stałego, a kończący się zawarciem związku małżeńskiego (odpowiada mu tradycyjny termin "narzeczeństwo").

Początkowy okres znajomości cechują kontakty partnerów wiążące się z ich uczestnictwem w grupach rówieśniczych. Są to głównie kontakty zabawowe (uczestnictwo w prywatkach, wspólnych wycieczkach czy imprezach kulturalnych). W tym okresie wytwarza się więź emocjonalna, rodzi się uczucie do partnera, którego wyznanie, połączone z akceptacją drugiej strony, kończy zaloty.

Jak wskazują dane dotyczące długości okresu "chodzenia ze sobą" dobór partnerski, zaloty i decyzja o ślubie dokonują się względnie szybko (u blisko 2/3 badanych do roku znajomości), a przedłużenie trwania okresu przedślubnego spowodowane jest czynnikami obiektywnymi. Wśród tego typu czynników najważniejsze stanowią sprawy związane z wiekiem (oczekiwanie na osiągnięcie wieku uprawniającego do zawarcia związku), realizacją związanych z tym okresem obowiązków społecznych (odbycie służby wojskowej u mężczyzn) oraz osiągnięciem minimum dojrzałości społecznej (ukończenie szkoły, podjęcie pracy zarobkowej). Wymienione czynniki, opóźniające realizację decyzji małżeńskiej, działają równocześnie na korzyść związku. Pozwalają na poddanie uczucia "próbie czasu" i podjęcie zabiegów mających na celu techniczno-materialne przygotowanie przyszłego pożycia. Uznanie stałości związku rozpoczyna okres zacieśniania więzi uczuciowej między partnerami (ich kontakty cechuje większa intymność i kameralność), a równocześnie podjęte zostają działania na rzecz legalizacji związku w ich środowisku rodzinnym. Temu celowi służą kontakty z rodzinami partnerów (prezentacja partnera jako kandydata na małżonka) i ceremonia zaręczyn (podjęło ją 90% badanych), mająca na celu instytucjonalizację związku w środowisku społecznym partnerów.

Płaszczyzna zabawowa kontaktów w tym okresie zostaje zamieniona na płaszczyznę zadaniową (związaną z realizacją przedsięwzięć, o których była mowa wcześniej), co służy lepszemu poznaniu i przystosowaniu partnerów.

Dokonana charakterystyka okresu przedmałżeńskiego pozwala na wysunięcie pozytywnych prognoz dotyczących szans na powodzenie przyszłych związków. Krótki okres "chodzenia ze sobą" kompensuje długie narzeczeństwo.

4. Warunki materialne startu małżeńskiego

Znaczenie sytuacji materialnej nowożeńców jest niejednoznacznie oceniane przez socjologów i psychologów podejmujących analizę determinant sukcesu małżeńskiego. Zgodzić się tu, jak sądzę, należy z opinią M. Braun-Gałkowskiej¹³, wg której, poza skrajnymi sytuacjami niedostatku ekonomicznego, o powodzeniu małżeństwa przesądza hierarchia potrzeb i wartości partnerów oraz miejsce, jakie zajmują w niej wartości materialne.

Analiza warunków materialnych badanych miała na celu ustalenie stopnia przygotowania materialnego młodych do prowadzenia wspólnego gospodarstwa domowego. Dla wyznaczenia rozmiarów "ubóstwa" i "dostatku" podzielono badaną próbę na kategorie ze względu na stan posiadania przed ślubem.

Grupa oceniona jako bardzo dobrze przygotowana materialnie do małżeństwa z tego punktu widzenia stanowiła najmniejszy odsetek ogółu badanych (8,5%). Zaliczono do niej pary posiadające (łącznie) przed ślubem: mieszkanie, nieruchomości bądź dobra luksusowe (samochód, dacha, aparatura Hi-Fi, telewizor kolorowy), wyposażenie gospodarstwa domowego (lodówka, pralka, odkurzacz itp.), komplety mebli, oszczędności.

Do grupy ocenianej jako dobrze przygotowana do małżeństwa (stanowiła ona 11,1% badanych) włączono związki posiadające przed ślubem: mieszkanie, sprzęt radiowo-telewizyjny, wyposażenie gospodarstwa domowego, meble, oszczędności.

¹³ M. B r a u n - G a ł k o w s k a, Miłość aktywna, Warszawa 1980, s. 29.

Jako średnio przygotowane materialnie oceniono pary rozpoczynające wspólne życie bez mieszkania ale posiadające wyposażenie gospodarstwa domowego, pojedyncze nowe lub używane meble, oszczędności (10,9% badanych par).

Słabo przygotowana materialnie do małżeństwa była co czwarta para (25,8%), startująca bez mieszkania, posiadająca jedynie niektóre elementy z zakresu wyposażenia gospodarstwa domowego (pojedyncze sprzęty typu lodówka, odkurzacz).

Najliczniejszą grupę (42,5%) stanowiły pary oceniane przez nas ze względu na ich stan posiadania jako nieprzygotowane materialnie do małżeństwa. Posiadały one jedynie pojedyncze sprzęty domowe (zwykle używane), rozpoczynały wspólne życie bez perspektyw na mieszkanie i bez oszczędności.

Analiza dokonanego zestawienia wskazuje, że ponad dwie trzecie (68,3%) młodych par poddanych badaniu startowało w życie rodzinne, bez podstaw materialnych dla dokonania decyzji małżeńskich. Ciekawych wniosków dostarcza porównanie przedstawionych wyników z rezultatami innych badań. Badania młodych małżeństw, które zostały przeprowadzone przez GUS w pierwszym kwartale 1984 r., wskazują na wyraźną poprawę warunków materialnych młodych rodzin po upływie kilku lat od daty ślubu, co pozwala na ogólnie wyższą ocenę ich sytuacji materialnej. Wyraźna poprawa standardu materialnego małżeństw, szczególnie o dłuższym stażu, wskazuje głównie na zapobiegliwość młodych (i ich rodziców) w gromadzeniu dóbr i pośrednio potwierdza znaczenie jakie przypisują ich posiadaniu.

Niski poziom materialny małżeńskiego startu i wysoki pułap potrzeb materialnych, jakie posiadają młodzi, musi rodzić konflikty małżeńskie w trakcie zaspokajania potrzeb. W tej sytuacji realizacja funkcji ekonomicznej staje się najważniejszą sferą aktywności partnerów, co może negatywnie oddziaływać na inne płaszczyzny pozycia partnerów i ich ogólne zadowolenie z małżeństwa.

5. Środowisko społeczne nupturientów

Współczesne badania socjologiczne podkreślają rolę grup rówieśniczych w kształtowaniu kulturowych wzorów zachowań współczesnej młodzieży i w ich doborze małżeńskim. Tendencja ta znajduje potwierdzenie w omawianych badaniach.

Okoliczności zawarcia znajomości przez przyszłych małżonków wskazują, że jedynie w co dziesiątym przypadku dokonało się ono w gronie rodzinnym, a więc w miejscu i okolicznościach, które kiedyś powszechnie służyły rynkowi małżeńskiemu. Animatorami poznania się partnerów i ich pierwszych kontaktów stali się rówieśnicy. Rodzice, nie posiadając wpływu na wybory swych dzieci, nie mają nawet wiedzy o partnerach swych dzieci i przebiegu znajomości między nimi. Decyzja małżeńska dzieci jest uznawana przez rodziców za w pełni suwerenną i nie podlega próbom zmiany. Rodzice w 2/3 przypadków deklarowali pełne poparcie dla tej decyzji, a w 1/4 przypadków nawet nie formułowali jednoznacznych ocen w obawie przed nadmierną ingerencją w ich życie osobiste (tak uzasadniali postawy rodziców młodzi).

Rola rodziców, choć ograniczona do minimum w kwestii wyboru partnera małżeńskiego, jest wyjątkowo duża w zakresie zabezpieczania materialnego młodzieży. W naszych badaniach blisko 70% rodzin respondentów rozpoczęło zabezpieczanie materialne swych dzieci już w ich wczesnym dzieciństwie. Najpowszechniej wzór wczesnego zabezpieczania materialnego występował w rodzinach rzemieślniczych i inteligenckich, najrzadziej zaś w chłopskich. Zabezpieczanie materialne młodych obejmowało zarówno córki (80%) jak i synów (59%), a jego najpowszechniejszą formą była troska o mieszkanie (czyniła to w naszych badaniach blisko połowa rodziców respondentów).

Młodzi na podstawie podjętych przez rodziców zobowiązań materialnych oczekiwali na otrzymanie określonych dóbr po ślubie (niezwykle były to deklaracje dotyczące dóbr luksusowych).

Analizując rolę rodzin w początkowych fazach związku dzieci, wskazać należy na jej niejednoznaczne aspekty z punktu widzenia powodzenia małżeńskiego młodzieży. Przyjmowane przez rodziców postawy nieingerencji pozbawiają ich niedojrzałe psychicznie i społecznie dzieci pomocy i porady w tej ważnej decyzji. Równocześnie nadopiekuńczość materialna rodziców doprowadza dzieci do swoistego odrzucenia odpowiedzialności za sferę materialną w przyszłym związku.

6. Modele małżeństwa i rodziny w świadomości badanych

Modele małżeństwa, jakie posiadają partnerzy przed ślubem, zgodność bądź sprzeczność wizji małżeństwa stanowią istotny czynnik pozwalający prognozować o powodzeniu przyszłego związku.

Jednym z celów naszych badań była próba rekonstrukcji funkcjonujących w świadomości nupturientów modeli małżeństwa i rodziny. Celem analizy było porównanie tych modeli z dominującym w naszej kulturze i propagowanym przez instytucje zajmujące się rodziną modelem partnerskim. Szczegółowej analizie poddaliśmy m. in.:

- wyobrażenia o podziale pracy w gospodarstwie domowym,
- poglądy na temat realizacji funkcji wychowawczej w rodzinie,
- poglądy na temat pracy zawodowej mężatek,
- wyobrażenia o podziale władzy w rodzinie.

Poglądy na temat podziału pracy w gospodarstwie domowym potwierdzają zanik wśród młodzieży przekonania, że płeć jest czynnikiem determinującym podział czynności w domu. Ponad 2/3 badanych uważało, że oboje małżonkowie winni równo uczestniczyć w wykonywaniu obowiązków domowych, przy czym mężczyźni wyrażali chęć podejmowania zadań tradycyjnie przypisywanych kobietom (pranie, gotowanie).

Badania empiryczne zachowań młodych mężczyzn w związkach małżeńskich pozwoliłyby zweryfikować analizowane deklaracje, które jak dowodzą inne badania¹⁴, są często odległe od praktyki małżeńskiej.

Świadomość równej odpowiedzialności i roli obojga małżonków w procesie wychowawczym wyraźnie określa ich poziom wykształcenia. U kobiet wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia coraz powszechniejszy jest model partnerski w realizacji funkcji wychowawczych. Wśród dziewcząt z wyższym wykształceniem tylko co dwudziesta optowała za modelem tradycyjnym, podczas gdy wśród kobiet z niższym poziomem wykształcenia była to co szósta z badanych. Mężczyźni bez względu na takie cechy jak wiek, wykształcenie czy pochodzenie społeczne zachowują zgodność na temat współodpowiedzialności ojców za wychowanie dzieci. W świetle analiz, potwierdzających wyniki innych badań, zjawisko przejmowania przez mężów i ojców części odpowiedzialności za dzieci zdaje się upowszechniać i utrwaląć.

Modele realizacji funkcji zabezpieczenia materialnego rodziny wskazują na występowanie w tej sferze bardziej tradycyjnych tendencji. Deklaracje współodpowiedzialności obojga partnerów za zabezpieczenie materialne rodziny różnicowała wyraźnie płeć badanych. Partnerski model realizacji funkcji zabezpieczenia materialnego przy-

¹⁴ M. Trawińska, op. cit., s. 183 i n.

mowała większość kobiet (blisko 2/3 badanych), podczas gdy opowiedziało się za nim tylko 43,8% mężczyzn. W ponad połowę przypadków panowie uważali, że powinni sami ponosić odpowiedzialność za zabezpieczenie materialne związku, a ich poglądy determinowało pochodzenie społeczne. Synowie robotników optowali za modelem męskiej odpowiedzialności za utrzymanie rodziny, dzieci z rodzin inteligentnych i rzemieślniczych preferowały model partnerski. Brak wspomnianych wyżej zależności wśród kobiet tłumaczą ich tendencje emancypacyjne, w aspekcie których współodpowiedzialność materialna jest równoznaczna z szansą realizacji aspiracji zawodowych.

Potwierdzeniem poglądów nupturientów na realizację funkcji zabezpieczenia materialnego rodziny jest ich stanowisko wobec pracy zawodowej kobiet w małżeństwie. Zdecydowana aprobata badanych (86,9%) dla pracy zawodowej zamężnych kobiet posiada niejednoznaczne uzasadnienie. Kobiety zdecydowanie częściej niż ich partnerzy (62%) opowiadają się za pracą zawodową mężatek i podkreślają motywy osobowościowe wyborów (praca szansą samorealizacji). Mężczyźni rzadziej (48%) akceptują aktywność zawodową przyszłych żon i zdecydowanie częściej (w co trzecim przypadku) uzasadniają swoją zgodę koniecznością materialną.

Poglądy na temat pracy zawodowej różnicuje wykształcenie. Wśród kobiet wzrost poziomu wykształcenia łączy się z rosnącymi aspiracjami zawodowymi, wśród mężczyzn występuje zależność odwrotna. Wzrost poziomu wykształcenia wywołuje wzrost dezaprobaty dla pracy zawodowej żon, a motywem tych postaw jest troska o realizację funkcji rodzinnych przez kobiety pracujące poza domem.

Jak widać z przytoczonych wyników praca zawodowa kobiet i realizacja funkcji zabezpieczającej w rodzinie są sferami, w których męskie i żeńskie modele małżeństwa wyraźnie się różnią. W tych sferach stosunków rodzinnych można oczekiwać występowania konfliktów pomiędzy partnerami.

Odpowiedzi na pytania o podział władzy w rodzinie wskazują na dość powszechną akceptację wśród młodzieży modelu partnerskiego, wyrażającego się egalitaryzacją stosunków między małżonkami. Kobiety (95,5%) częściej niż mężczyźni (87,1%) wybierały partnerski podział władzy w rodzinie i blisko trzy razy rzadziej przyjmowały patriarchalny lub matriarchalny model małżeństwa. Zwolennikami patriarchy byli głównie synowie robotników, posiadający różny poziom wy-

kształcenia, co wskazuje na istotne znaczenie pochodzenia dla kształtowania modeli rodzinnych.

Charakterystyka modeli małżeństwa i rodziny funkcjonujących w świadomości badanych została uzupełniona o analizę zgodności ich poglądów w parach. Zgodne deklaracje partnerów na rzecz realizacji partnerskiego modelu małżeństwa wystąpiły wśród blisko 3/4 badanych par (72,1%). Najczęściej zgodność partnerów występowała w kwestiach związanych z wychowaniem i opieką nad dziećmi oraz w zagadnieniach związanych z podziałem władzy w rodzinie. Najczęstsza niezgodność poglądów dotyczyła podziału pracy w rodzinie (74%) oraz zabezpieczania materialnego rodziny (76,6%). Konflikty w tym względzie występowały między mężczyznami tradycyjnie rozumiejącymi swoją rolę (jako utrzymujących rodzinę i z tego tytułu uprawnionych do uprzywilejowanej pozycji w podziale pracy), a kobietami pojmującymi te kwestie w duchu partnerstwa.

7. Stopień poznania i przystosowania partnerów przed ślubem

Jednym z zasadniczych warunków powodzenia przyszłego związku jest wzajemne poznanie i przystosowanie się partnerów. Pojęcie przystosowania definiowane jest najczęściej jako stan bądź proces, w którym partnerzy interakcji zmieniają, świadomie lub nie, swoje postawy tak, aby harmonijnie funkcjonować w związku.

Wskaźnikami stopnia poznania i przystosowania partnerów w prezentowanych badaniach uczyniliśmy elementy wzajemnej wiedzy przyszłych małżonków o ich sytuacji społeczno-zawodowej, problemach pracy, cechach charakterologicznych i osobowościowych. Analiza stanu wiedzy badanych o sytuacji pracy partnera wskazuje, że zdecydowana większość знаła jedynie podstawowe dane dotyczące miejsca pracy, zawodu i stanowiska oraz wysokości zarobków. Co trzeci z badanych nie umiał scharakteryzować warunków pracy partnera, wskazać problemów, z jakimi spotyka się w pracy zawodowej przyszły mąż czy żona, oraz ich perspektyw i planów zawodowych. Badani deklarowali zainteresowanie życiem zawodowym partnera, ale tylko co piąty wskazywał przejawy tego zainteresowania w postaci rozmów połączonych z radami i sugestiami w zakresie problemów związanych z pracą czy nauką drugiej strony, a jedynie co szósty z respondentów umiał wskazać konkretne działania, pomoc udzieloną partnerowi w tym względzie.

Brak zainteresowania aktywnością zawodową partnera wydaje się być symptomem niedostatecznej znajomości przyszłego męża czy żony, implikującej konflikty małżeńskie na płaszczyźnie realizacji ról zawodowych.

Wiedza o partnerze, jego cechach charakterologicznych pozwala realizować partnerstwo w związku, umożliwia pełną ekspresję osobowości jego członków. Lista wad i zalet partnerów, dając częściowo charakterystykę przyszłych małżonków (tak jak widzą ich partnerzy), stanowi równocześnie projekcję cech idealnego męża czy żony.

Cechy i walory akcentowane u partnera podzieliliśmy na grupy (tak jak to uczynił F. Adamski w pracy "Młodzi przed ślubem"):

- cechy małżeńsko-rodzinne (uczuciowość, opiekuńczość, dbałość o partnera, delikatność),
- cechy życiowe (pracowitość, zaradność życiowa, gospodarność),
- cechy zewnętrzne (uroda),
- cechy charakteru (uczciwość, konsekwencja, ambicja, wytrwałość),
- cechy intelektualne i towarzyskie (wiedza, erudycja, towarzyskość, obycie).

Silny akcent, jaki badani kładli na cechy małżeńsko-rodzinne i życiową dojrzałość przyszłych partnerów pozwala przypuszczać, że doceniają oni rolę tych elementów osobowości partnera dla powodzenia związku. Wypowiedzi różnicuje wyraźnie płeć i poziom wykształcenia. Kobiety przywiązują większą wagę do takich cech małżeńsko-rodzinnych jak uczuciowość partnera, opiekuńczość oraz do następujących cech charakteru mężczyzny: uczciwość, odpowiedzialność i wytrwałość. Mężczyźni, choć wysoko cenią walory małżeńsko-rodzinne kobiet, częściej obok nich stawiają na cechy życiowe partnerek, tj. pracowitość, gospodarność i zaradność. Osoby o wykształceniu niższym podkreślają rolę cech życiowych partnera, kładąc nacisk na aspekt instytucjonalny małżeństwa i warunki realizacji związanych z nim funkcji (ekonomicznej, wychowawczej). Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia ważniejsze dla badanych wydają się walory współmałżonka stwarzające szansę na realizację partnerstwa w związku (głównie cechy małżeńsko-rodzinne i charakterologiczne).

Analiza świadomości wad i niedoskonałości przyszłego męża czy żony uzupełnia portret cech osobowościowych nupturientów. Niepokój musi budzić zjawisko dwukrotnie mniejszej w stosunku do zalet liczby

wypowiedzi wskazujących wady partnera a nawet występowanie ocen pozbawionych elementów negatywnych w obrazie partnera (19,5%). Motywacje uczuciowe małżeństwa, na które wskazywała większość nupturientów nie uzasadniają do końca tak dużego bezkrytycyzmu ocen, a raczej każą kwestionować dojrzałość i charakter miłości łączącej młodych. Jest to raczej miłość romantyczna, czy jak określa ją M. Ziemska¹⁵ miłość życzeniowa, oparta na złudzeniu, rzutowaniu pragnień własnych na obiekt uczucia. Moment przewartościowań ocen i przybliżenia ich do rzeczywistości może mieć decydujące znaczenie dla sukcesu małżeńskiego, a nawet dla trwałości związku.

Istotnym uzupełnieniem analizy czynników determinujących powodzenie przyszłego związku jest prezentacja systemów wartości badanych. Systemy wartości stanowiące stały składnik osobowości i wyznaczające postawy wobec obiektów i sytuacji życiowych znajdują się w polu zainteresowań wielu prowadzonych współcześnie badań nad młodzieżą. Wartość wyników naszych badań jest o tyle istotna, że umożliwia uchwycenie poglądów i postaw prezentowanych w ważnym momencie życia, zmuszającym niejako do samooceny, określenia planów i pragnień życiowych. Najbardziej cenioną przez przyszłych małżonków wartością jest szczęśliwe życie rodzinne (wskazywał na nią co drugi z badanych). Równie wysoko ceniła badana młodzież wartości moralne rozumiane najczęściej jako uczciwość, szczerowość w kontaktach z ludźmi. Co piąty z badanych wskazał na dobra materialne jako najważniejsze w życiu. Systemy wartości młodych ujawnione w badaniach wyraźnie różnicowała płeć. Kobiety bardziej ceniły szczęście rodzinne i rolę uczucia niż mężczyźni. Ci ostatni częściej podkreślali potrzebę posiadania dóbr materialnych i przywiązywali wagę do wartości moralnych. Odpowiedzi badanych nie były różnicowane przez takie cechy społeczno-demograficzne, jak wykształcenie, wiek, zawód, pochodzenie społeczne.

Analiza wyników badań potwierdza dominację orientacji osobisto-rodzinnej wśród współczesnej młodzieży. Brak wartości i postaw prospołecznych i religijnych potwierdza małą rolę makrostruktur i religii w świadomości i wyborach życiowych młodego pokolenia.

¹⁵ M. Ziemska, op. cit., s. 69.

Ocena systemów wartości wskazuje na słabą znajomość tego elementu osobowości przyszłego małżonka. Analiza porównawcza wskazuje, że jedynie w co piątej parze (22,1%) partnerzy znali wzajemnie swoje systemy wartości, stanowiły one treść rozmów i ustaleń przed ślubem. Wynika stąd, że większość nowożeńców nie zna i nie interesuje się przed ślubem hierarchią celów i potrzeb życiowych partnera. Wywoływać to musi obawę o powodzenie przyszłych rodzin (szczególnie w pierwszych fazach trwania związku), w których partnerzy tak mało znają się nawzajem.

Ciekawych wniosków dostarcza analiza porównawcza zgodności systemów wartości par nupturientów. Mimo niskiego poziomu znajomości hierarchii wartości partnera, zgodność tych systemów w parach jest względnie wysoka (46,1% zgodnych odpowiedzi). Stanowi to potwierdzenie teorii R. F. Wincha, znanej w literaturze jako teoria "komplementarnych potrzeb"¹⁶. Istota tej teorii sprowadza się do tezy, iż w wyborze współmałżonka każdy szuka osoby, która rokuje największe nadzieje na zaspokojenie jego potrzeb. Badania Kerckhoffa i Davisa¹⁷ potwierdzają tezę R. F. Wincha i podkreślają rolę zgodności systemów wartości partnerów, która jest istotnym czynnikiem już w procesie doboru. Komplementarność potrzeb i systemów wartości partnerów nie musi być uświadomiona w sytuacji silnego zaangażowania emocjonalnego, idealizującego obiekt miłości. Stanowi to wyjaśnienie wyższej zgodności systemów wartości niż ich znajomości w parach uczestniczących w naszych badaniach.

Ogólna ocena stopnia poznania i przystosowania partnerów ze względu na znajomość systemów wartości ujawnia brak wiedzy o przyszłym partnerze i współtowarzyszu życia. Niewiedza narzeczonych o sobie stwarza sytuację stanowiącą zagrożenie dla powodzenia i trwałości związku już w momencie jego startu.

¹⁶ R. F. W i n c h, Mate Selection. A Study of Complementary Needs, New York 1958.

¹⁷ A. C. K e r c k h o f f, K. E. D a v i s, Value Consensus and Need Complementary, "American Sociological Review" — 1962, vol. 27.

8. Podsumowanie

Prognozowanie powodzenia przyszłego związku jest przewidywaniem kondycji społeczeństwa, którego komórkami będą małżeństwa i rodziny zakładane dzisiaj.

Analiza szans sukcesu małżeńskiego nupturientów, która stanowiła cel prezentowanych rozważań, przynosi niejednoznaczne wnioski. Wynikają one częściowo ze złożoności zagadnienia (m. in. jego uwarunkowań metodologicznych), częściowo ze względu na brak w literaturze socjologicznej badań dostarczających danych porównawczych. Świadomość tych ograniczeń określa ostrożność sformułowań stanowiących podsumowanie niniejszego artykułu.

Oceniając ogólnie czynniki wpływające na warunki startu małżeńskiego młodzieży i powodzenia przyszłych związków wskazać należy na negatywną rolę sytuacji materialnej młodych par. Brak właściwych warunków mieszkaniowych i niedostatek materialny (rekompensowany częściowo przez pomoc rodziców) każe w płaszczyźnie materialnej widzieć wyraźne zagrożenie dla funkcjonowania związków i ich powodzenia. Niedojrzałość społeczna i emocjonalna występująca wśród części młodych stwarza dodatkowe negatywne determinanty w pierwszym okresie życia. Swoboda wyboru partnerskiego, homogamia wyborów, długość i intensywność trwania związku pozwalają przypuszczać, że większość badanych związków odniesie sukces w przyszłości. Zgodność bądź komplementarność modeli małżeńskich badanych i dominujący wśród nich model partnerski rodzą optymizm związany z wytwarzaniem własnych wzorów życia rodzinnego, których podstawę stanowią modele świadomościowe.

Weryfikację powyższych sformułowań przynieść powinny badania tej samej zbiorowości dokonane w trakcie trwania małżeństwa. Umożliwią one sprawdzenie trafności tez i wniosków wysuwanych w tej analizie.

Jerzy Krzyszkowski

ANTENUPTIAL PERSPECTIVES OF SUCCESSFUL MARRIAGE LIFE

The paper presents results of research on patterns and models of behaviour of young couples in antenuptial period. The research conducted in 1983 covers 154 young couples living in Łódź. The paper aims at determining factors which influence successful marriage life

of young, urban couples. The following ones have been taken into account: level of maturity of partners, homogamy of matching, course of the antenuptial period, social and material conditions (families of origin) of start to marriage life, marriage and family models of the generation of the 80-ties and the level of mutual recognition and adjustment of partners before marriage.

The obtained results show that difficult material conditions and the low level of mutual recognition and adjustment before marriage are the main sources of failure in the future marriage life. On the other than, autonomy and homogamy of choice of partners seem to be the prerequisites of success in marriage. An analysis of the marriage life of the couples in question has been undertaken recently, and it is hoped that it will check the relevancy of the propounded theses and conclusions.